

УДК 130.2:141.7(477)

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2026.64.2>

«КОРДОЦЕНТРИЗМ – СРОДНА ПРАЦЯ – ЗЕМЛЯ» ЯК ЕКЗИСТЕНЦІЙНИ ВИМІРИ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Валентин Блажко

*Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди,
факультет соціально-гуманітарних наук і соціальних технологій,
кафедра філософії імені професора М.Д. Култаєвої,
вул. Алчевських, 29, 61002, м. Харків, Україна
<https://orcid.org/0009-0006-9077-5687>*

У статті здійснюється філософсько-антропологічний аналіз української ідентичності кризь призму філософії Григорія Сковороди. Дослідницький фокус зосереджено на осмисленні кордоцентризму, концепції сродної праці та образу землі як екзистенційних вимірів, через які розкривається внутрішній зміст українського способу буття. Такий підхід дає змогу розглядати ідентичність не лише як соціокультурний або національний феномен, але й як глибинно переживану форму самотождності, що формується у процесі духовного самовизначення людини.

Показано, що у філософії Сковороди серце постає як внутрішній центр людського буття, у якому поєднуються свобода, моральний вибір і здатність до самопізнання. Кордоцентрична парадигма інтерпретується як філософська основа осмислення людини не через зовнішні ролі чи соціальні функції, а через її внутрішній світ і відповідальність за власний життєвий шлях.

Особливу увагу приділено аналізу концепції сродної праці, яка розглядається як форма духовної самореалізації людини та спосіб досягнення внутрішньої цілісності. Показано, що у сквородинівській традиції праця, зокрема землеробська, набуває значення не утилітарної діяльності, а екзистенційної практики, через яку людина реалізує своє покликання та утверджує зв'язок із світом. Земля осмислюється не лише як елемент традиційної культури або символ національної спадщини, але й як онтологічний простір укорінення людини.

Актуальність дослідження зумовлена сучасними соціокультурними та воєнними викликами, які загострюють проблему ідентичності як питання екзистенційного вибору та відповідальності. Сформульовано висновок, що сквородинівське розуміння внутрішньої людини та духовного самовизначення створює філософські підстави для осмислення сучасних ідентифікаційних практик і дає можливість розглядати українську ідентичність як динамічний феномен, що зберігає внутрішню цілісність.

Ключові слова: Григорій Сковорода, українська ідентичність, національна ідентичність, земля, сродна праця, землеробство, кордоцентризм.

Постановка проблеми. В умовах російсько-української війни та загострення екзистенційних викликів особливої ваги набуває філософське осмислення духовних засад української ідентичності. У цьому контексті актуалізується питання обґрунтування універсальї українського світогляду – землі, праці та свободи, які в українській традиції ніколи не зводилися до суто утилітарних чинників, а виступали як засадничі способи людського буття у світі.

Саме через них українська ідентичність постає як форма особистої свободи, що має не лише індивідуальний, але й суспільний вимір. У цьому сенсі слушною є позиція М. Обушного та О. Сліпущко, згідно з якою «особиста свобода еволюціонує в національну свободу, через індивідуальну волю реалізується суспільна» [6, с. 33].

© Блажко В., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Сучасне розуміння нації поєднує політико-громадянський і культурно-ціннісний виміри у контексті ідеї громадянської самоорганізації (М. Розумний). Водночас нація не може бути виключно політичним «проектном», адже процес історичного розвитку наповнений культурними й екзистенційними смислами, пов'язаний з досвідом національного спротиву та особистої жертвовності [9, с. 7]. Отже, постає необхідність філософського осмислення тих глибинних підстав, через які національна самість зберігає внутрішню цілісність у ситуації сучасних викликів. Звернення до філософії Григорія Сковороди відкриває можливість осмислити поняття духовної людини на підставі таких екзистенційних універсалій, як серце, сродна праця і земля. «Процес самопізнання дозволяє людині повернутися до глибинних основ свого існування, стати духовною людиною, дійти до своєї внутрішньої сутності» [1, с. 149].

Аналіз досліджень. Проблема ідентичності посідає одне з центральних місць у сучасних гуманітарних дослідженнях, формуючи міждисциплінарне поле, в якому поєднуються філософські, соціологічні, культурологічні та політичні підходи. Концептуальні засади осмислення ідентичності закладено у роботах Ч. Тейлора, П. Рікера, Е. Гобсбаума, Б. Андерсона, які розглядали її як феномен самовизначення та символічної конструйованості, пов'язаної з історичною пам'яттю та колективним уявленням.

У межах української філософської традиції питання ідентичності розкривається через антропологічний та екзистенційний виміри, де одним з визначальних концептів є кордоцентризм як світоглядна парадигма, у якій серце постає ключовою категорією самопізнання та духовного становлення людини. У межах української інтелектуальної традиції мотив серця як осереддя духовного життя людини простежується у творчості Кирила Транквіліона Ставровецького, Григорія Сковороди, Пантелеймона Куліша, Тараса Шевченка, а свого системного філософського оформлення набуває у роботах Памфіла Юркевича. На думку В. Кременя, «філософія серця» є фундаментальним принципом людиноцентричної парадигми, «виявом, без перебільшень, екзистенціального відчуття свободи, протестом проти деструктивної щодо особистості дії «зовнішнього тиску» [4, с. 3]. Звернення до філософії Григорія Сковороди зумовлено тим, що саме у його вченні мотив серця, ідея сродної праці та зв'язок людини з природою поєднуються в цілісну філософсько-антропологічну концепцію.

Філософсько-культурологічний аспект актуалізації постаті Григорія Сковороди в умовах російсько-української війни ґрунтовно досліджений К. Кириленко. Дослідниця підкреслює, що звернення до спадщини Сковороди у публічному просторі стало відповіддю на зростання суспільного запиту на автентичні маркери української ідентичності, очищені від імперських нашарувань. У цьому контексті постать філософа набуває символічного значення, сприяючи консолідації українського суспільства й має особливе значення для молодого покоління, яке прагне «ідентифікувати себе як носія української ідентичності» [3, с. 116].

У філософсько-антропологічному дискурсі важливим виміром ідентичності є осмислення концепту землі. У дослідженнях С. Пилипенка земля розглядається як екзистенційна основа людського буття, духовного самовизначення й етичної відповідальності. У цьому контексті актуалізується необхідність оновлення методологічних підходів сучасної філософії та практично орієнтованих моделей осмислення сучасності (Є. Бистрицький) в умовах соціокультурних викликів [8]. Наголошується на тому, що земля постає найвищою цінністю для людини.

Мета статті полягає у філософсько-антропологічному осмисленні кордоцентризму, концепції сродної праці та образу землі як екзистенційних вимірів української ідентичності

у контексті філософії Григорія Сковороди, а також виявленні їхнього значення для розуміння національної самості в умовах сучасних суспільних і світоглядних трансформацій.

Виклад основного матеріалу. У сучасному українському гуманітарному дискурсі проблема землі переважно осмислюється в геополітичному й економічному вимірах, що зумовлено історичним досвідом та соціокультурними викликами, насамперед у реаліях російсько-української війни. Саме війна особливо гостро актуалізувала питання національної ідентичності, поставивши перед українським суспільством запит на осмислення унікального культурного коду української нації, пізнання якого не є можливим без звернення до її духовних джерел, одним з яких є філософська спадщина Григорія Сковороди.

Варто підкреслити, що усвідомлення минулого як власного досвіду формується не шляхом механічного відтворення історичних фактів, а лише через встановлення особистісного діалогу з попередніми епохами як переживання, що вимагає інтеріоризації на рівні свідомості пережитих суспільством подій. Тривале перебування України в умовах тоталітарного тиску призвело до викривлення історичної пам'яті й культурної спадщини. Останні або привласнювалися імперською ідеологією, або реконструювалися нею відповідно до створених смислових наративів, які мали деформований характер [3, с. 117].

На жаль, процес розбудови суверенної української держави відбувався паралельно з формуванням новітньої імперської моделі, яка дедалі відкритіше апелювала до політичних практик минулого та демонструвала готовність до знищення всього українського як загрози власній ідеологічній цілісності. Повномасштабна війна, розв'язана росією проти України, не лише засвідчила реальність цих намірів, але й продемонструвала усій світовій спільноті неможливість мирного співіснування демократичних держав в умовах будь-якої імперської логіки. У цьому контексті потреба вивчення й осмислення власного минулого є потребою не лише для остаточного звільнення від цих наративів, які створювали квазі-реальність. Насамперед це є умовою відновлення й посилення культурної пам'яті, яка є віссю незламної ідентичності української людини та українського суспільства. Саме ідентичність є однією з підвалин екзистенційного укорінення людини, яка опинилася в ситуації невизначеності, що пов'язано з економічними, політичними, геополітичними ризиками у світі, де навіть соціальне втрачає опертя [2].

Ідентичність як ціннісно-екзистенційну форму укорінення розглядає Ч. Тейлор у роботі «Джерела самості: формування модерної ідентичності». Вона розуміється філософом не як сукупність зовнішніх соціальних ролей чи статусів, а як морально вмотивований спосіб буття людини у світі. На думку дослідника, ідентичність формується через залученість особистості до «моральних джерел», якими є цінності та традиції, які наповнюють життєвий світ, в межах якого людина відкриває себе. Звертаючись до питання самовизначення людиною себе, Тейлор говорить про ситуацію, коли людина, ніби розчарувавшись в культурі, опиняється перед небезпекою втрати опори, яка для неї розумілася майже як основа Всесвіту. Тож варто говорити саме про інтерпретації, створені людиною. Філософ ставить перед читачем болюче запитання: «Чому ж тоді неможливо уявити собі людину або навіть культуру, які могли б обійтися без рамок, тобто без тих якісних розрізень, що належать до незрівнянно вищого порядку?» [14, с. 26]. Для Тейлора криза ідентичності – це, насамперед, дезорієнтація людини, яка пов'язана із втратою наративів, які визначали моральні настанови, насамперед добра і зла.

П. Рікер осмислює ідентичність у межах герменевтичної філософії як етично вмотивований і темпорально розгорнутий процес самоствердження особистості. У цьому контексті ідентичність постає не як фіксована даність, а як наративна конструкція, що формується упродовж життєвого шляху людини: «Наразі достатньо сказати, що в багатьох

нарративах «Я» шукає свою ідентичність у масштабі цілого життя» [13, с. 115]. У роботі «Сам як Інший» філософ наголошує на тому, що «бути собою» означає не просту тотожність із самим собою чи з іншим, а необхідність «постулювати в основі подібності та безперервної безперервності принцип сталості у часі» [13, с. 116]. Саме тому, за Рікером, «вся проблематика особистісної ідентичності обертається навколо цього пошуку реляційного інваріанта, надаючи йому сильне значення сталості в часі» [13, с. 117]. Отже, філософ звертається до людини, яка долає полярність між «бути» і «не бути», спираючись на сталість певного «субстрату», унаслідок чого «сталість у часі стає трансцендентальністю числової ідентичності» [13, с. 118].

Кордоцентризм, концепція сродної праці та землеробська традиція формують інтегральну філософсько-антропологічну модель української ідентичності, у межах якої поєднуються внутрішній світ людини, її життєве покликання та онтологічне укорінення.

Т. Холоша, досліджуючи традиції кордоцентризму в українській філософській та культурній думці, звертається до формування культу серця в усній народній творчості, літописній традиції та пам'ятках за часів Київської Русі. Дослідниця підкреслює, що під час осмислення кордоцентризму варто враховувати перетинання двох підходів: по-перше, психологічно-емоційного, спрямованого на вивчення внутрішнього світу особистості, по-друге, філософсько-культурологічного, який інтерпретує «серце» як смисловий символ української духовної традиції. Холоша зазначає, що поняття «серце» несе значне духовне «навантаження» й зберігає особливу актуальність для сучасного суспільства, зокрема у сфері освіти й виховання, де кордоцентричний підхід може розглядатися як важливий чинник формування ціннісних орієнтацій та духовної культури молоді [12].

У філософії Григорія Сковороди серце постає не як абстрактна метафора, а як засадничий принцип духовного самопізнання, через який людина здатна досягнути власну природу та наблизитися до істинного буття. Істинна людина у роздумах філософа визначається насамперед внутрішньою духовною сутністю та відповідністю власному покликанню. «У Г. Сковороди становлення істинної людини відбувається в результаті її духовного зростання. Філософ ставив своїм завданням навчити людину зберігати душевний спокій, обирати такий шлях у житті, який би приносив найбільше моральне задоволення, а людина почувалася б щасливою» [5, с. 85].

У цьому контексті кордоцентричне розуміння людини органічно поєднується з концепцією сродної праці, оскільки саме через внутрішнє самопізнання та життя за покликанням людина досягає духовної цілісності. К. Откович підкреслює, що сродна праця постає як внутрішня потреба людини, що забезпечує гармонійний розвиток особистості, є джерелом задоволення та умовою реалізації її духовних і творчих потенцій. У цьому контексті праця набуває самостійної цінності, не зумовленої зовнішніми результатами, визначається передусім її екзистенційною значущістю. Дослідниця підкреслює: «Саме тоді людина буде щасливою, коли пізнає себе, розпізнає свої покликання. <...> Вона виступає як внутрішня потреба і найвища насолода» [7, с. 114]. Покликання виступає не лише умовою внутрішньої злагоди, але й важливою передумовою формування ідентичності, оскільки через самопізнання та усвідомлення власної сродності людина визначає себе як людину духовну.

Варто підкреслити, що для української нації «субстратом» у сенсі П. Рікера постає рідна земля як носій історичної та культурної пам'яті; саме земля виступає одним з виміром української ідентичності. Земля постає не лише як територія чи ресурс, але й як духовно-етичний простір самореалізації людини й спільноти, що формує специфічний спосіб буття.

Феномен землеробства як ключового чинника формування української ментальності посідає помітне місце в дослідженнях етногенезу українців. Так, В. Сергійчук наголошує

на тому, що хліборобська культура, тісно пов'язана з природними умовами українських чорноземів, значною мірою визначила специфіку українського світогляду та його відмінність від ментальності сусідніх народів. Дослідник підкреслює: «Саме хліборобство на чорноземі відіграло найголовнішу роль у творенні особливого менталітету, який відрізняється від сусідського. <...> А ще на сотні кілометрів тягнулися високі вали, що прикривали освоєну хліборобами територію, на якій уже починали формуватися підвалини майбутньої української нації» [10, с. 54]. Таким чином, землеробство виступає насамперед не економічною діяльністю, а культурно- та життєдайним чинником, який заклав основу національної ідентичності.

Фігура господаря-хлібороба посідає важливе місце у філософських роздумах Григорія Сковороди. У діалогах мислителя образ землероба постає як втілення природної доцільності людського життя. Вустами персонажа Лонгина у творі, присвяченому проблемі щастя та внутрішнього спокою, зазначається, що будь-яка діяльність, позбавлена внутрішньої схильності, стає тягарем, тоді як праця, що відповідає природі людини, не лише легша, але й суспільно необхідніша. Сковорода протиставляє землеробство абстрактним і «крученим» наукам, підкреслюючи його життєтворчий і фундаментальний характер. Ця думка послідовно розгортається й у «Алфавіті, або Букварі Миру», де хліборобство осмислюється як форма сродної діяльності, укоріненої у природному покликанні людини [11]. Землеробство у цьому контексті постає не просто одним із можливих різновидів сродної праці, а найбільш наочним прикладом її реалізації, оскільки поєднує особисте покликання з суспільною користю.

У філософії Григорія Сковороди земля осмислюється не як об'єкт володіння чи суто господарської експлуатації, а як простір духовного буття, у межах якого повсякденна праця набуває виміру співпричетності до божественного порядку світу. Обробіток землі постає формою духовної практики, у якій тілесна дія поєднується з внутрішнім актом самопізнання та морального самоствердження. Такий підхід корелює з кордоцентричною «філософією серця» Сковороди, у межах якої істинне пізнання людини й світу здійснюється через внутрішній досвід, пошук внутрішньої людини, через серце: «Людина серцем пізнає себе, любить і вірить у те, що вона пізнала» [6, с. 36]. Філософ сприймає світ неподільно, адже Макрокосм – Мікрокосм та Символічний Світ – це буття в його цілісності.

Отже, метафорично земля у творчості Григорія Сковороди постає як простір сродного буття, духовного самопізнання та онтологічного самовизначення людини. У цьому контексті розуміння землі й праці корелює з позицією Ч. Тейлора, який наголошував на конститутивній ролі ціннісних горизонтів для людського буття: «життя в межах таких чітко визначених горизонтів є конститутивним для людської діяльності, бо вихід за ці межі був би рівносильним виходу за межі того, що ми визнаємо цілісним, тобто непошкодженої людської особистості» [13, с. 27]. Такий підхід визначає ідентичність як процес екзистенційного укорінення, що дає змогу звернутися до землі не як до об'єкта володіння, а як до духовно-етичного простору самопізнання та реалізації внутрішньої людини у сенсі розмислів українського філософа.

Отже, зв'язок серця, праці та землі формує цілісну модель буття, у межах якої земля постає не лише матеріальною основою життя, але й екзистенційним простором духовного самовизначення людини та формування української ідентичності. «Українська ідея починається з усвідомлення окремішності української народу, його культурної самобутності та власної історичної долі» [9, с. 7].

Висновки. У сучасному гуманітарному дискурсі проблема української ідентичності дедалі частіше осмислюється не лише у політичному чи культурно-історичному вимірах,

але й як питання екзистенційного способу буття людини у світі. Такий підхід передбачає звернення до глибинних смислових підвалин, у межах яких ідентичність постає не як сукупність зовнішніх ознак або ідеологічних наративів, а як внутрішньо переживана форма самототожності. У цьому контексті кордоцентризм, концепт сродної праці та образ землі розглядаються як екзистенційні виміри української ідентичності, насамперед як глибинні способи переживання буття, що надають людині внутрішньої цілісності, спрямованості та укоріненості. Йдеться не про фіксовані сутнісні характеристики, а про відкриті екзистенційні модули, через які здійснюється усвідомлення власної окремішності української людини. Саме в цій трієдності відкривається можливість осмислення української ідентичності саме як екзистенційного на противагу розуміння її як культурної або національної конструкції.

Список використаної літератури

1. Алексеєнко А.П. Природа духовності : монографія. Харків : Факт, 2004. 240 с.
2. Глобальні модерності / упоряд. М. Фезерстоун, С. Леш, Р. Робертсон ; пер. з англ. Т. Цимбала. Київ : Ніка-Центр, 2008. 400 с.
3. Кириленко К. Інновації святкування 300-річчя Г. Сковороди в Україні: запит на національну ідентичність. *Питання культурології*. 2023. № 42. С. 116–126.
4. Кремень В. Філософія Григорія Сковороди в контексті людиноцентризму. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2022. Т. 4. № 2. С. 1–8.
5. Новіков Б., Богачев Р., Руденко Т., Костроміна Г. Кордоцентрична традиція української філософії. *Вісник Львівського університету. Серія: Філософсько-політологічні студії*. 2024. Вип. 54. С. 83–91.
6. Обушний М., Сліпущко О. Ідейний спектр філософських трактатів Григорія Сковороди. *Українознавчий альманах*. 2022. № 30. С. 32–40.
7. Откович К. Сродна праця у філософії Григорія Сковороди як концепція розвитку та формування цінностей впродовж життя. *Вісник Львівського університету. Серія: Філософсько-політологічні студії*. 2023. Вип. 48. С. 113–119.
8. Пилипенко С. Конотації землі у викликах сучасності. *Вісник ХНПУ ім. Г.С. Сковороди «Філософія»*. 2019. Вип. 52 (II). С. 40–50.
9. Розумний М. Національна доктрина. Київ: Видавнича група КМ-БУКС, 2021. 264 с.
10. Сергійчук В. Роль хліборобства у творенні українства. *Народна творчість та етнологія*. 2022. № 3 (395). С. 50–58.
11. Сковорода. Найкраще / Григорій Сковорода ; пер. Марії Кашуби, Галини Сварник, Назара Федорака; передм. Ростислава Чопика, Андрія Любки; іл. Данила Мовчана. Львів : Terra Incognita, 2018. 312 с.
12. Холоша Т. Актуальність традицій кордоцентризму в українському соціумі (до 300-річчя від дня народження Г.С. Сковороди). *Культурологічний альманах*. 2022. № 4. С. 234–238.
13. Ricoeur P. Oneself as Another. Trans. K. Blamey. Chicago : University of Chicago Press, 1992. 363 p.
14. Taylor C. Sources of the Self: The Making of the Modern Identity. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1989. 601 p.

“CORDOCENTRISM – SRODNA PRATSIA – LAND” AS EXISTENTIAL DIMENSIONS OF UKRAINIAN IDENTITY

Valentyn Blazhko

*H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University,
Faculty of Social and Humanitarian Sciences and Social Technologies,
Department of Philosophy named after Professor M.D. Kultayeva,
Alchevskyykh St., 29, 61002, Kharkiv, Ukraine
<https://orcid.org/0009-0006-9077-5687>*

The article provides a philosophical and anthropological analysis of Ukrainian identity through the lens of the philosophy of Hryhorii Skovoroda. The research focuses on the interpretation of cordocentrism, the concept of srodna pratsia (congenial work), and the image of land as existential dimensions through which the inner meaning of the Ukrainian mode of being is revealed. This approach makes it possible to consider identity not merely as a sociocultural or national phenomenon, but as a deeply experienced form of self-identity that takes shape in the process of an individual's spiritual self-determination.

It is shown that in Skovoroda's philosophy the heart functions as the inner center of human existence, where freedom, moral choice, and the capacity for self-knowledge are united. The cordocentric paradigm is interpreted as a philosophical foundation for understanding the human being not through external roles or social functions, but through the inner world and responsibility for one's own life path.

Special attention is paid to the analysis of the concept of srodna pratsia, which is understood as a form of spiritual self-realization and a means of achieving inner integrity. It is demonstrated that in the Skovorodian tradition labor – particularly agricultural labor – acquires the meaning not of a utilitarian activity, but of an existential practice through which a person realizes their vocation and affirms their connection with the world. Land is interpreted not merely as an element of traditional culture or a symbol of national heritage, but as an ontological space of human rootedness.

The relevance of the study is determined by contemporary sociocultural and wartime challenges that intensify the problem of identity as a matter of existential choice and responsibility. It is concluded that Skovoroda's understanding of the inner human being and spiritual self-determination provides philosophical grounds for interpreting contemporary practices of identification and allows Ukrainian identity to be viewed as a dynamic phenomenon that preserves its inner integrity.

Key words: Hryhorii Skovoroda, Ukrainian identity, national identity, land, srodna pratsia (congenial work), agriculture, cordocentrism.

Дата першого надходження статті до видання: 22.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 19.05.2026